

THOMAS WEDGWOOD

Vizsgálódás a távolságról való fogalmunk eredetét illetően

(a néhai Thomas Wedgwood hátrahagyott jegyzetei alapján)¹

Berkeley püspök látásméletének megjelenése óta [vö. BERKELEY, 1709 – *A ford.*] úgy tűnik, egyhangúlag elfogadottá vált a filozófusok körében, hogy vizuális érzeteink a tapasztalás előrehaladásával jelentős és rendkívüli átalakuláson mennek keresztül.

A szem eredetileg csak hosszúságot és szélességet érzékel, mélységet vagy önmagától való távolságot nem. Egyes bölcselek szerint eredetileg nem képes érzékelni mást, csak fényt és színeket; a többség azonban úgy tartja, hogy a tér két kiterjedése is a látás elsődleges tárgyai közé tartozik.

Azt szokták mondani, hogy ebben az eredeti állapotban minden tárgy ugyanabban a síkban jelenik meg. Ez helytelen állítás, mely természetszerűleg abból fakad, hogy nyelvünk nem alkalmas ennek az elfeledett elmeállapotnak a leírására, s hogy ezért szinte elkerülhetetlenül megelőlegezünk terminusokat, melyek csak akkor értelmesek, ha a tapasztalatban való előrehaladásnak egy magasabb fokára vonatkoznak. Minden sík (ahogy arra Condillac és Reid rámutattak) [vö. Étienne BONNOT DE CONDILLAC, 1746 és 1754, valamint Thomas REID 1764 és 1785 – *A ford.*] feltételezi egy test létezését, a sík éppen ezért nem megfelelő kifejezés az érzékelés azon állapotában, mely a test minden fogalmát megelőzi. Ebben az időszakban a szemtől távol eső tárgyak alighanem egyszerűen csak kisebbedni tűntek, és a szemtől eltérő távolságra helyezett tárgyak különböző nagyságúnak, sőt különböző tárgyaknak látszottak.

Idővel fogalmat alkotunk a szemtől való távolságról, amit Berkeley kívülségnek nevez. Tűrhető pontosságú becsléseket alakítunk ki arról, amit a tárgyak valóságos távolságának vagy nagyságának nevezünk (legalábbis ha e tárgyak nincsenek túl messze tőlünk), és e valós távolságokat és nagyságokat olyan villámgyorsan helyettesítjük be a látszólagosak helyébe, hogy elménk nincs is tudatában e változásnak, és az emberek rendszerint a látás közvetlen és elsődleges érzetének tekintik a valóságos nagyságot és tőlünk való távolságot. E hatalmas változás révén – melyet

¹ Az 1817-ben posztumusz megjelent esszé előadásjegyzetéből egy ismeretlen állította össze. – *A ford.*

senki sem képes teljesen felfogni, aki érzékeit használva elérte az érett kort – válik a látás az ismeretek oly fontos és átfogó beeresztőjévé.

Dr. Berkeley, aki elsőként bizonyította e változás valóságosságát, megpróbált magyarázatot adni rá, s tetszetős elmélete általános elismerést aratott. Az ő meg-látásai szerint a távolságot és a nagyságot egyaránt a tapintás érzéke szolgáltatja. Mihelyt tapintás útján megtudtuk egy tárgy valóságos nagyságát, a vizuális vagy látszólagos nagyság merő jellé válik, mely azon nyomban a taktilis nagyságra utal. Ahogy a nyelvben is lenni szokott, az elme átsiklik a jelen, és csakis a jelölt dolog-ra figyel. A vizuális nagyság, mely az emberi elme ősállapotában az elme egyedü-li tárgya volt, a tapasztalat előrehaladásával teljesen észrevétlenné válik. Annyira gyorsan hívja elő a taktilis nagyságot, hogy az, ami egyébként csak tapintható volna, úgy jelenik meg előttünk, mintha látnánk.

E zseniális elmélet java része kétségkívül igaz, s Berkeley idejében a szó való-di értelmében felfedezés volt. Ő bizonyította először világosan a látás érzékének eredendő csökevényességét és zavarosságát, és a később szerzett képességeit. Be-mutatta, hogyan korrigálja az elme azonnal a látszódo vizuális jegyeket a tapasztatból vett fogalmakkal; és ő fogalmazta meg elsőként azt a fontos alapelvet, mely szerint egyes érzetek képesek nyelvvé válni, amely nyelv más érzetek megjelení-tésére és közvetítésére szolgál. Mindezek jócskán bővítették a biztos ismeretek tárát, ám hogy a távolság és a nagyság fogalmait a tapintás szolgáltatja-e, azzal kapcsolatban felmerülhetnek majd kétségek.

Bizonyára mindenki egyetért abban, hogy tapintás útján képtelenség fogalmat alkotni egy adott tárgy színéről; ám ha a színről alkotott minden fogalmat mereven kizárunk – ugyan miféle világos fogalmunk marad bármely vizuális tárgyról vagy annak kívülségéről? Éppoly könnyedén el tudok gondolni egy háromszöget, amely nem egyenlő oldalú, nem egyenlő szárú, és nem is egyenlőtlen oldalú, mint ahogy el tudok képzelni egy nagyságot vagy alakot, mely szintől függetlenül létezik.

Próbálja csak meg bárki is elvontan elgondolni egy hegyes vagy gömbölyű tárgy tapintásáról szerzett benyomását, és menten kiderül, hogy tökéletesen képtelen lehántani róla a tárgy alakjának ideáját. Ha van is tehát olyan, hogy taktilis nagy-ság vagy alak, akkor legalábbis nem ismerjük a természetét, mivel mindig a látás ideáival egyesülve fordul elő. A tapintás és a látás fogalmainak ez a szüntelen összekapcsolódása megakadályozza, hogy valaha is tisztán megbizonyosodhas-sunk arról, milyen tulajdonságokkal bírnak külön-külön; így az egyiket gyakran összekeverjük a másikkal, a másodlagost az elsődlegessel. Hozok egy-két példát. Mindenki azt hiszi, hogy amikor a bőrét egyszerűen lehűtik, az érzés más ahhoz képest, amit olyankor tapasztal, amikor hideg vízzel hűsítik. Próbáljuk csak ki. Kössük be a szemét valakinek, és adjunk egy bádogtölcsért a kezébe; óvatosan töltsük meg vízzel, anélkül hogy tudna róla; úgy érzi majd, mintha kezét egysze-rűen csak lehűtöttük volna. Vegyük le szeméről a kötést, és sietve öntsünk vizet a tölcsérbe, oly erővel, hogy úgy tűnjön, mindjárt kifröccsen; ezúttal azt mondja

majd, egyszerre érzí a kezét összevizezve és lehűtve. Nyilvánvaló, hogy a tapintás érzete ugyanaz volt mindkét esetben, az utóbbi esetben azonban a bőrre kerülő víz ideája is jelen volt, annak elképzeléséből, hogy a víz átsap a tölcser falán. Mind-ebből következően a feltételezett különbség abból fakadt, hogy az utóbbi esetben közbefurakodott egy vizuális idea, amely az elsőben hiányzott.

Ugyanezen az elven alapul az az ismert kísérlet is, amelyben egy test kettőnek tűnik, ha keresztbe tesszük első és második ujjunkat, és az illető test az ujjak hegye által képzett szögletben ér hozzánk. Bekötjük valaki szemét, és megkérjük, figyeljen arra, milyen tapintásos benyomást kelt benne az így elhelyezett tárgy; amikor eltávolítjuk a kötést, megkérjük, nézzen az ujjaira, miközben a tárgy még mindig az előbbi helyzetben van. Azt fogja mondani, hogy először úgy érezte, mintha két test ért volna hozzá egymástól bizonyos távolságban, most viszont csak egyet érez; korábbi tapasztalatai során, ha hasonló érzések érték két ujjá egymástól távol eső oldalain, ezeket mindig két test érintése váltotta ki; ezért amikor bekötötték a szemét, a két test szokásos vizuális megjelenésének ideája jött elő elméjében, és úgy képzelte, hogy két testet érint; amikor levették a kötést, és látta, hogy csak egy test van, rögtön úgy érezte, hogy csak egyhez ér hozzá. Mivel a tapintás érzete a benyomást keltő test változatlansága miatt ugyanaz kellett hogy legyen mindkét esetben, feltételezett eltérésüket csakis a látás valamely körülménye okozhatta: az első esetben a kísérleti alanyt megtévesztette egy vizuális idea, a másodikban viszont helyesen informálta egy vizuális benyomás.

Mindebből az következik tehát, hogy a nagyság és alak fogalmai, melyeket a sötétben megérintett szilárd testek nyújtanak nekünk, a bőrünk azon részének vizuális ideájából származnak, melyhez az illető szilárd test épp hozzáér. Ha megfogunk egy kis testet a sötétben, vizuális ideánk van kezünk ama részéről, amely körülfogja; ha karunk teljes hosszában érintkezik a szilárd testtel, nagyságáról alkotott ítéletünk a kar hosszának vizuális ideájából képződik.

Némely tapintásérzet azonban nem kapcsolódik látásból szerzett benyomáshoz: ha ezek az érzetek a nagyság és az alak ideáját kínálják, ezeknek a tulajdonságoknak a tapintás érzékéhez kell tartozniuk; ha nem kínálnak ilyen ideát, akkor viszont szinte perdöntő bizonyítékunk van arra, hogy épp fordítva áll a dolog. Egy anatómiában járatlan személy, akinek nincs vizuális ideája a bőr alatti testrészekről, pusztán tapintásérzetek alapján semmilyen fogalmat nem alkotna magának a mája méretéről vagy alakjáról, ha mondjuk az súlyosan gyulladt volna. Ám ha leforrázás miatt égő érzés fogja el az ujját vagy bőrének bármely látható részét, tiszta ideája lesz a hatást elszenvedett tájék nagyságáról és formájáról; arra juthatunk tehát, hogy ez az idea a látásból ered, pontosan úgy, ahogy a tapintás az előző példában képtelennek bizonyult bármiféle fogalmat adni a gyulladt testrész méretéről vagy alakjáról.

Mindezzel szemben ellenvethető, hogy a tapintás igazi szerve a kéz, és hogy a májról szerzett érzetektől nem várható el, hogy nagyságra és alakra vonatkozó

ideákat szolgáltatassanak. Csakhogy egy kocka hatása egy olyan gyerek kezére, aki még sosem látta a kezét, és ugyanezen kocka hatása a gyomor falára, egyaránt képtelen bármiféle fogalmat nyújtani a nagyságról vagy alakról; és a kéz előkelőbb helye a többi testrészhez képest az efféle fogalmak nyújtása terén kizárólag annak köszönhető, hogy szokásaink nagyobb számban kapcsoltak hozzá vizuális ideákat. A kéz csakugyan a legkényelmesebb szerve a tapintásnak, ám ha valamilyen bal-eset folytán rendszeresen a test más részeit használjuk helyette, azt tapasztaljuk, hogy jelentős részben azok is szert tesznek a tapintásnak arra a kifinomultságára, mely általában a kéz sajátja.

A görcsök és gyulladások időnként a külső tárgyak érintése által kiváltott érzéshez tökéletesen hasonló tapintásérzetet keltenek. Az akut görcsös érzés egy tűhegy taktilis ideáját ébreszti, az apróbb bizsergető görcsök sok-sok tűhegyét, a tompább, kiterjedt görcs pedig egy ívelt felületét. Képzeljük el, hogy a tapintás ilyen érzeteit tapasztalná egy gyerek, még mielőtt látás útján bármilyen benyomást szerezne. Vajon alkothatna-e ezekből bármilyen fogalmat is az alakról? Ha nem, akkor a tapintás képtelen fogalmat nyújtani az alakra vonatkozólag, és ha bármikor is efféle fogalommal szolgál az elme számára, biztosak lehetünk benne, hogy alárendelt szerepet játszott.

A tapintás ugyanígy az elhelyezkedésről sem nyújthat fogalmat; ha képes volna közölni a pozíciót, akkor az összetett pozíció, vagyis az alak közlésére is képesnek kellene lennie; ha a gyulladt máj minden egyes részének helyzetéről fogalmat adna, akkor az egész alak ideáját is nyújtaná.

Ha valakit, akinek fáj a háta, megkérnénk, hogy helyezze ujját egy szobor hátának arra a pontjára, amelyik megfelel annak, ahol szerinte az övé fáj, hosszasan habozni fog, és végül fölöttébb bizonytalanul fog csak döntenie. Ha viszont megfordíthatja fejét, hogy lássa a hátán lévő karcolást, mely tudta nélkül fájdalmának forrása volt, határozottan azt a pontot fogja megjelölni a fájdalom forrásaként, és ez a pont valószínűleg jelentősen eltér majd attól, amelyikre a szobron mutatott. Az elhelyezkedés tehát a látáson át szerzett benyomás segítségével lett meghatározva, mivel a tapintás képtelennek bizonyult a megállapítására.

Aki elveszítette egyik karját, gyakran képzeletben azt, hogy fájdalmat érez az elveszített kar egyik ujjában, és ezt a fájdalmat arról a helyről eredezteti a levegőben, melyet az ujj elfoglalna, ha nem veszítette volna el. Semmi sem bizonyíthatja vitathatatlanabban, hogy a tapintás érzéke alkalmatlan a pozíció jelzésére, mivel a tapintás vagy a fájdalom itt mindenképpen olyan helyen jelöli ki önnön pozícióját, ahol a test egyetlen része sem található.

Most rátérek annak bemutatására, hogy a távolság ideája egyedül a látás érzékén alapul, bár a látás eredetileg nem szolgál vele.

E célból meg kell vizsgálni a megértés egyik törvényét, mely – habár biztosan felbukkant valamilyen változatban mindazok előtt, akik az elméről bölcselkedtek – senki által nem lett kifejtve jelentőségének megfelelően.

Az elme két aktusa vagy állapota, melyeket érzékelésnek és ideának nevezünk, azonos természetű. Néhány éve megszokott látvány volt számomra London egyik utcája, amelyikre a házam nézett. Most visszagondolok ugyanarra a látképre, melyet könnyűszerrel és pontosan elő tudok hívni emlékezetemből. A róla őrzött jelenlegi képem csakis az érzékelésnek az ideáénál fokozottabb elevensége és erőssége által különbözik attól, amely a szememen keresztül jutott be elmémbe (itt most szándékosan mellőzöm a múlt ideájának és a külső létezés hitének mindenféle mérlegelését). Amikor két érzéklet együtt vagy közvetlenül egymás után lép be elménkbe, az egyik ideájának újbóli felbukkanása rendszerint azonnal előhívja a másik ideáját. Ugyanez a törvényszerűség érvényesül az érzékelés és az ideák között is: amikor egy ismerős tárgy apró részletét érzékelem, az érzet nyomban előhívja az összes többi rész ideáját, s habár csak egy részletet látok, az egészet gondolom el. Az érzet és az emlék egyetlen homogén egészt formálva összeolvad. Majdhogynem minden, ami egyszerű érzékelésnek tűnik, valójában e folyamat eredménye. Képzeljük csak el, hogy valamilyen tárgy, például egy szék, gyakran kerül a szemünk elé, és minden alkalommal csak egyetlen másodpercig marad látható; nyilvánvaló, hogy minden egyes érzékelés azonos az előzővel, vagyis hogy pusztán érzéki tapasztalásként a tizenkettedik érzet semmiben nem különbözik a tizenegyedikétől, sem a tizenegyedik bármelyik korábbiától. A tárgy képe azonban az első vagy második megpillantást követően zavaros és elmosódott, míg a tizenkettedik után tisztává és élessé válik. Valaminek tehát össze kellett vegyülnie és olvadnia az utolsó érzéklettel ahhoz, hogy a kép annyival pontosabbá és élénkebbé váljon, ez pedig csakis a sok idea lehet, az előző érzetek másolata és emléke. A tárgy minden érzékelése hátrahagy egy ideát, amely azon nyomban összevegyül a rákövetkező érzékeléssel. Az utolsó érzékelés, melybe az összes korábbiából származó idea beleolvad, teljes és jól elkülöníthető fogalmat nyújt a székről. Gyakran megesisik, hogy az érzet homályos és tökéletlen a korábbi rokon ideákhoz képest, de tisztaságot és teljességet nyer azok sorától, és éppannyira alkalmassá válik az érvelés vagy az élet céljaira, mint a legtökéletesebb érzet.

Ezen alapul az ismerős tárgyak felismerésének képessége. Egy ló formájáról már egy röpké pillantás is tiszta képet adna nekünk; de egyetlen elillanó látvány igencsak tökéletlen fogalmat nyújtana egy lámáról. Az utóbbi érzékelés ugyanannyi ideig tart, és újszerűsége miatt talán élénkebb az előzőnél, a ló érzékelése azonban rögtön elnyeli az állat megannyi korábbi ideáját, vagy arra serkenti az elmét, hogy újraalkossa a múltbeli érzeteket, melyek elegyednek a jelenlegivel; míg ezzel szemben a láma érzékelése, nem kapcsolódván össze semmilyen előzetes ideával, egymagában áll gyengén és elmosódottan.

Innen van az a páratlan éleslátás, amellyel az emberek különbséget szoktak tenni a számukra különösen ismerős tárgyak közt. A juhász a legnagyobb nyájából is ki tud választani egy konkrét juhót. A tengerész a horizont legszélén is képes észrevenni egy hajót, ki tudja venni méretét, alakját és vitorlázatát, meg tudja ha-

tározni, mely nemzet gyártmánya, s hogy hadihajó-e vagy kereskedelmi, miközben egy szárazföldi élethez szokott személy, ha egyáltalán lát valamit, legfeljebb egy fekete foltot képes felfedezni. Lehet, hogy a juhász és a tengerész elmaradnak másoktól természetes látóképességüket tekintve, ha olyan tárgyak megpillantásáról van szó, amelyekkel nem találkoznak nap mint nap; saját területükön azonban pontos és összeolvasztott ideák egész tárházával rendelkeznek, ezek az ideák pedig a leghalványabb érzet hívására is előjönnek, teljességet és élénkséget kölcsönözve az illető érzetnek. Aki például jártas a nyúlfogásban, annak elég csak bepillantania egy bozótosba, máris kiszúrja a nyúl fejének részletét és füleinek hegyes végeit; másvalaki, aki viszont nem otthonos a mezei sportokban, ugyanoda pillantva semmit sem lát, csak burjánzó szedrest. Az optikai képességek és a tényleges érzékelés ugyanaz volt mindkét személynél, a konkrét árnyalatok és kontúrok azonban az utóbbi illető elméjében nem találtak semmilyen korábbról elraktározott ideát, mely hasonlított volna a nyúl formájára és megjelenésére, és amely készen állt volna keveredni a leghalványabb érzettel is.

Mint látni fogjuk, ugyanez az elv működik a legtöbb olyan esetben, melyet az érzék tökéletesebb voltával szoktak magyarázni. A felismerés és megkülönböztetés képessége nem a jobb látáson alapul, hanem a jobb emlékezeten, valamint a belőle következő hajlamon, hogy azt, amit emlékezetben megőriztünk, összehasonlítsuk azzal, amit látunk. A tökéletlen felismerés nem más, mint e kettő egybeolvasztásának nehézsége.

Miért veszi észre egy festő egy kép több apró részletét, mint az, aki nem ért a művészethez? Nem a vizsgálat különleges gyorsasága miatt, amelyre a szokás által tett szert, hiszen akkor is ez lesz a helyzet, ha nem tekergeti a szemét, és az első pillantáskor úgyszintén, amikor a szemére tett benyomás nyilvánvalóan ugyanaz, mint bárki más benyomása, hanem mert elméje tele van ezernyi élénk ideával, melyek a társítás legkisebb ingerére is elárasztanak minden képet.

Miért érzékelünk olyan tárgyakat, melyeket vártunk, sokkal gyorsabban és pontosabban, mint másokat? Mert a várakozás hatására megélnék bennünk a várt tárgy ideái, és – nyomban egyesülve olyan apróbb érzetekkel, melyeket más-különbben észre sem vennénk – teljes fogalmat alkotnak róla.

Tulajdonképpen főként ennek, az idea benyomással való egyesülésének a következménye az, hogy az elme műveletei és az emberi élet mindennapi dolgai megfelelő módon és ütemben zajlanak. Ha nem volna ez a törvény, minden külső tárgy látványának olyan alapos figyelmet kellene szentelnünk, és olyan hosszan, mint az első szemrevételekor. A tapasztalat nagyrészt haszontalan volna, és egy tárgyat minden újbóli szemrevételezéskor úgy kellene tanulmányoznunk, mintha első alkalommal látnánk. Ennek a törvénynek köszönhetően azonban az érzékekre tett legapróbb és legrövidebb benyomás is elég minden ismerős esetben. A legkisebb szikra is fellobbantja a társított ideák sorát. Az érzékelés nyelvvé válik, melynek legfőbb haszna az, hogy előhívja a megfelelő gondolatot, így az

érzékek nemigen vannak intenzív és hosszú használatban, csakis az új tárgyak szemügyre vételekor. Amit érzékelésnek gondolunk, annak túlnyomó része csak azon ideák összessége, melyeket az illető érzékelés felébresztett. Ha a sajátos körülmények folytán előzetes elgondolásaink vagy korábbi felhalmozott ideáink különösen élénkek, a legapróbb történet is képes előhívni őket, és minden új benyomás, mely akár csak a legtávolabbi hasonlóságot is mutatja az eredetihez, a társítások egész sorát életre kelti; ha például valaki egy találkozóra igyekszik, és alig várja már, hogy viszontlássa barátját, olyankor előfordul, hogy egy pillanatra egy merőben idegen személyt is várva-várt barátjának néz. Miután egy hétig egy szarvaspark közepén laktam, csapat szarvasnak néztem az első birkanyáját is, amit láttam. A paraszt, kinek elméje telis-tele van rémtörténetekkel, fehér köntösbe öltözött nőalaknak lát egy követ vagy tehenet is. Ezen esetekben a korábbi ideák úgy módosítják az érzékelést, hogy tévedést eredményeznek, amit az érzékek rováására szoktunk írni, pedig valójában az elme az oka. Az örület közeledtével, de az örület hatása alatt még inkább, annyira eluralkodhat egy idea, hogy minden érzetet magához hasonít, még azt is, amelyikhez a legtávolabbi hasonlóság fűzi csupán. Irwin vörös-tengeri utazásában egy ifjúról olvasunk [vö. IRWIN, 1787 – *A ford.*], akinek elméjét annyira megszállta az állandósult rettegés attól, hogy az arabok meggyilkolják, hogy egy nap a hajó alját kémlelve így kiáltott: „az arabok dárdái”, és nem lehetett meggyőzni, hogy csak egy halom nádat látott. Ez volt az első jele elméje elborulásának.

E megfigyelések elegendőek ahhoz, hogy bizonyítsuk az érzetek és ideák egyműködését, és képességüket arra, hogy teljesen összeolvadva egyetlen egészet alkossanak. Ez az elv vezérli, bár kifejtetlenül, Berkeley saját látáselméletét is, hiszen feltevése szerint a tárgyak tapintáson alapuló ideáját a szemem keresztül érkező érzetek hívják elő, és az idea annyira folyamatosan társul az érzethez, hogy sosem választhatók el egymástól. Fontossága miatt érdemes azonban külön is megvizsgálni, mint a gondolkodás másodlagos törvényeinek egyik legfőbbikét; s ez a fontosság még nagyobbnak mutatkozik majd, ha sikerül levezetnem belőle a látás szerzett érzeteinek új és valószínűbb elméletét.

Korábban elhangzott már, hogy a felületi távolság (vagyis a tisztán hosszúság és szélesség szerint felfogott tér) eredeti tárgya a látásnak. Valóban legalább annyira az kell legyen, mint a szín, hiszen nyilvánvalóan elképzelhetetlen, hogy kiterjedés nélküli színt lássunk. Az alak lehatárolt kiterjedés; és ez a három érzet, nevezetesen a szín, a felületi kiterjedés és a felületi alak három egyidejű és elválaszthatatlan érzete a látásnak; már a látásképesség első alkalmazásakor is együtt kellett bejutniuk az elmébe, és elképzelhetetlen, hogy valaha is egymástól elkülönülten létezzenek. Az általánosan elfogadott tan, miszerint a távolság nem eredeti tárgya a látásnak, kétértelműen jut kifejezésre. Ahogy a felületi tér eredeti tárgya a látásnak, úgy (a későbbi tapasztalatból kölcsönözve a kifejezést) az egyazon síkban elhelyezkedő két pont közti távolság is az kell hogy legyen, különben az egyik kör

eredendően nem tűnne nagyobbak a másiknál. Ami nem eredeti tárgya a látásnak, az a szemtől való távolság, vagyis a kívülség, és a jelen vizsgálódásnak éppen az a tárgya, hogyan teszünk szert erre a fogalomra.

A gyerekek kezdetben semmilyen elképzelése nincs arról, hogy a szeme elé táru-
ló kép bármely részét is saját alakja alkotja. Ugyanazzal az érdeklődéssel nézi saját kezét, testét vagy lábát, mint a fákat, követeket, stb. Semmilyen képze-
te nincs arról, hogy az érzékenység inkább az egyik, mint valamely másik tárgyhoz kap-
csolódna, s olyan gondolata sincs, amire később jut, hogy ő maga is jelen van a kép
egyik részén, ahonnan a többi távolságát mérni lehet.

Önnön személyének gondolata abból a megfigyelésből alakul ki, hogy az érzés
mindig összekapcsolódik a kép bizonyos részeivel, és hogy az illető részek élesség,
méret, szín és hasonlók tekintetében sohasem változnak úgy, mint a többi rész. Saját
alakja tehát a kép egy bizonyos megfigyelt szeletéből képződik, mely állandó, egy-
séges, változatlan tárgy a szakadatlanul változó vetületű tárgyak különböző képein.

Képzeli el most, ahogy az ujját nézegeti, olyan tartásban, hogy az ujj minden
része közel egyenlő távolságra van a szemétől. Ezt a vizsgálgatást annyira gyakran
ismétli, hogy teljes fogalmat alkot arról, milyen felületi távolságra vannak egymás-
tól ujjának részei. Tegyük fel, hogy azután az ujjá kissé ferdén helyezkedik el, felü-
letének távolabb eső részei kisebb benyomást tesznek a szemére (azaz kisebb szög
alatt látszanak), mint korábban. Ám e távolabbi részek korábbi megfigyelésekből
nyert ideája azonnal felkeltődik. Ez az idea kiigazítja az érzékre tett benyomást,
ezért a távolabbi részek éppolyan nagynak tűnnek majd, mint azelőtt, hogy az ujj
ferde helyzetbe került volna. Mikor a gyerek elég sokat nézte már ujjának minden
részletét, az ujj felületének egyetlen részére vetett pillantás is előhívja az összes
többi rész ideáját. Miután ezerszer megnézte már az ujját mindenféle irányból,
egyetlen oldalról sem nézi a másik oldal ideáinak egyidejű megjelenése nélkül;
nemigen állapítható meg, hol végződik a benyomás, és hol kezdődik az idea. So-
sem látja az ízesüléseket rövidülésben anélkül, hogy elméjében egyidejűleg meg
ne jelennének a közbülső részek ideái (hiszen ezek a részek olyanok most, mint
az ujj túlsó oldala az előző esetben: most épp nem láthatók, de az elmében van
róluk ismerős idea), és nem rendelkezhet a közbülső részekről ezekkel az ideák-
kal anélkül, hogy el ne képzelne az ízesüléseket valamiféle valóságos távolságban
egymástól; ez adja a kívülséget vagy szemtől való távolságot, amely csak abban
különbözik a felületi távolságtól, hogy a szemet kell az egyik pontnak tekintenünk
abból a kettőből, melyek közt a tér kiterjed.

A gyerek úgy gondolja, hogy ujjá minden nézetben ugyanaz a tárgy, mivel so-
sincs új benyomása róla anélkül, hogy ne járna vele egy korábbi benyomás vala-
mely felismert részlete, no meg a homályos vagy nem látható részek valamilyen
ideája.

Ha e folyamat egyszerűbb részeit sikerül tisztán felfognunk, nem okoz majd
nehézséget a bonyolultabb részek megértése sem.

Egy földgömböt nézek. Egyszerre legfeljebb egyik félteke lehet a látás közvetlen tárgya. De nincs külön fogalmam a féltekéről: mihielyt megpillantom azt, amelyiket most látom, nyomban elgondolom azt, amelyiket előzőleg láttam. A glóbusz láthatatlan részének ideája egy szempillantás alatt egybeolvad a látható glóbusz érzetével, és együttesen alkotják a glóbuszról való fogalmamat.

Van egy meghatározott szemtől való távolság, amire egy tárgyat helyezni kell ahhoz, hogy a legélesebben lássuk. Ez nem más, mint a legkisebb távolság, ahonnan a szem még képes az egész tárgy befogására: ha a tárgyat közelebb viszik, a szem csak egy részét látja; ha nagyobb távolságra helyezik, az érzékre tett benyomás kisebb. Ez a tárgy legnagyobb lehetséges látványa, amelyik a legteljesebb és legtisztább ideát hagyja hátra. Ez az érzékelés más szempontból olyan fontos, hogy az elme természetszerűleg gyakrabban tér vissza hozzá, mint bármely másikhöz. Az ily távolságról látott tárgy ideája ezért önmagában véve a legteljesebb és legélesebb, s a legnagyobb számú más ideával és a legerősebb érzelmekkel társul.

Íme tehát egy tárgy vizuális ideája, mely behelyettesíthető Berkeley tapintható nagyságának helyére. Ez az idea nyújtja azt, amit a tárgy valóságos nagyságának nevezünk. A tárgy minden más érzete viszonylag életlen és érdektelen, így főként azért hasznos, mert előhívja ezt az ideát. Ezzel minden tárgynak megképződik a mérvadó vizuális ideája, mely nyomban összeolvad minden tűnékeny érzettel, és kiigazítja azt. Egy vizuális érzet olyan jel, mely felkelti a mérvadó vizuális ideát, és e folyamat egészét kizárólag a látás érzéke viszi véghez, miközben Berkeley ehhez a tapintás érzékét hívta segítségül.

Fordította: Fogarasi György

[A fordítás alapja: Anon, An Enquiry into the Origin of our Notion of Distance: Drawn up from Notes left by the late Thomas Wedgewood, *The Quarterly Journal of Science and the Arts*, 3. kötet, London, John Murray, 1817, 1–12.]

Bibliográfia

[George BERKELEY (1709), *An Essay towards a New Theory Vision*.]

[Étienne BONNOT DE CONDILLAC (1746), *Essai sur l'origine des connaissances humaines*.]

[Étienne BONNOT DE CONDILLAC (1754), *Traité des sensations*.]

[Vö. Eyles IRWIN (1787), *A Series of Adventures in the Course of a Voyage up the Red-Sea, on the Coast of Arabia and Egypt; and of a Routes through the Desarts of Thebais, in the Year 1777*.]

[Thomas REID (1764), *An Inquiry into the Human Mind on the Principles of Common Sense*.]

[Thomas REID (1785), *Essays on the Intellectual Powers of Man*.]